

הרב אברהם ברוך פעוונזנער
רב קהילת ליובאוויטש פאריז, צרפת

כללי שו"ע אדמו"ר הזקן בעל התניא נ"ע (ג)

הסדר והומנים דבתיבת הל' ברכת הנהנין

לב. נתבאר במאמר הקודם שהלכות ברכת הנהנין שבשו"ע (סי' קס"ו ואילך) מורכב משני שלבי כתיבה, שביסודו הוא המהדו"ק, והוא החלק שסגנונו הוא כבכל השו"ע, ואח"כ הוסיף עליו אדה"ז דברים שהם בבחינת "מהדו"ב", והם כל החלקים הארוכים מאד וכו' שבסימנים אלו.

(וכתבנו ג"כ השערה שיתכן שבתחילה כתב אדה"ז דברים אלו (של המהדו"ב) לעצמו (ולכן הם בכמה ענינים בסגנון השונה מסגנונו הרגיל), בכדי לחזור ולעורכם בסגנון הרגיל. אבל לאחר שכבר פירסם את לוח וסדר ברה"נ, שוב לא חש לזה, והשאירם כמו שהם.

ולפי זה יתבאר ג"כ הטעם שבקו"א שבהלכות אלו הוא מקצר ביותר בלשונו, כי לא הי' בדעתו מתחילה להדפיסם כך.

(והנה בהערות וביאורים דכולל "צמח צדק" בירושלים (קובץ ב' במבוא הועתק בבבליוגרפיות ע' י"ח) כתב הרה"ג הרה"ח ר' יהושע גרוס שיחי' ומבאר באריכות מה מיוחד בשו"ע אדה"ז, והוא מקדיש פרק לביאורי הקו"א באותו קובץ: "דוגמא מוחשית לרמזי רבינו, הם דבריו ב"קונטרס אחרון" סי' קס"ח ס"ק ט'. שם בא לבאר הדין שהביא בפנים השו"ע, אשר הכריע נגד הב"י והמג"א, ומוכיח זה מדברי הגמרא ש"על כרחך צריך לומר" כך... העלינו, שמכח תמיהה שתמהו גדולי האחרונים, ה"פני יהושע" ו"הרעק"א", בהכרח לפרש הסוגיא במהלך מסוים. ואכן ע"פ ביאור זה הרי דברי רבינו והוכחתו מסוגיא זו הם קילורין לעיניים. הרי הרמז וההסתר כאן הוא כפול ומכופל. לא כתב רבנו שמכח קושיא זו צריך לבאר כך וכך, וממילא מוכח הדין. אף לא כתב שמכח הקושיא מוכח הדין, אלא כתב סתם "על כרחך צריך לומר", ועלינו למצוא מעצמינו את הקושיא, את התירוץ, ואת ההוכחה גם יחד. והנה סוג אחר של "רמז". ב"קונטרס אחרון" סימן קע"ד ס"ק ה', בא רבינו להוכיח הדין שכתב בפנים השו"ע, וכתב שע"פ מה שחידש בכוונת התוס', מוכח להדיא שכן הוא הדין. בהוספה זו בא רבינו לגרוע, שרק ע"פ חידושו בכוונת התוס', מוכרח כן הדין. ובהשקפה ראשונה אין ביאור לדבריו, הרי הדין שהביא בפנים מתיישב היטב על פי כל השיטות, ולא דוקא ע"פ חידושו של רבינו, ומה זה שקישר הדין בפנים לחידושו הוא. ויגענו ומצאנו בס"ד, באור דברי רבינו. וכפי שהעלנו בפנים, אכן אף ורק ע"פ חידושו רבינו מוכרח הדין שמביא בפנים".

והגזים בזה ביותר, כי בדרך כלל אין אדה"ז כותב ברמזים כלל אלא הוא מפרש ומפרט דבריו שבקו"א באר היטב. אלא שדבריו גם שמפרשם, עדיין צריכים פירוש לפירושו, וכמו שכל אחד יכול לראות ברובם ככולם של הקו"א שבכל השו"ע.

ואילו כאן (בקו"א שאודותם מדבר הרה"ג הרה"ח ר' יהושע שיחי' גרוס) קיצר אדה"ז ביותר וביותר, אבל לא ללמד על הכלל יצא, אלא רק ללמד על עצמו ועל הקו"א האחרים שבהלכות אלו יצא).

ובנוסף לשני אלו (מהדו"ק ו"מהדו"ב" שבשו"ע) כתב אדה"ז גם "לוח ברה"נ" ו"סדר ברה"נ".

ונראה שסדר כתיבת ארבע "מהדורות" הללו הוא: שו"ע מהדו"ק, שו"ע מהדו"ב, "לוח", "סדר".

דנהה לכאורה יש מבוכה גדולה בענין זמני החיבור דמהדורות הללו. דבפתח דבר להוצאה החדשה (ע' 5) כתבו בענין זמן כתיבת והדפסת לוח וסדר ברה"נ:

"הלכות ברכות הנהנין נערכו על ידי רבינו הזקן בשלוש מהדורות:

(א) שלחן ערוך שלו, סימנים קסו-רטו. נתחבר, כנראה, בין השנים תקל"ב – תקל"ג, ונדפסו לראשונה בסדרת השלחן ערוך שלו, בשנת תקע"ו.

(ב) לוח ברכת הנהנין, פרקים א-יב. נתחבר, כנראה, בין השנים תקל"ט – תקנ"ה, ונדפס לראשונה בין השנים תקנ"ה – תק"ס.

(ג) סדר ברכת הנהנין, פרקים א-יג. נתחבר, כנראה, בין השנים תקס"א – תקס"ג, ונדפס לראשונה בסידור שלו בשנת תקס"ג".

והנה בפתחה ל"סדר ברה"נ" כתב אדה"ז: "ואלה מוסיף על הראשונים, קצת חדושי הלכות ברורות מלוקטות מספרי הקדמונים, שלא נקבעו בלוח הראשון המיוסד ומשוכלל על פי דעת האחרונים, אשר באיזהו מקומן של שבחים ועיונים, הניחו מקום לגדור ולרעות בגנים וללקוט שושנים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים מרועה אחד ניתנים".

ובפתח דבר הנ"ל (ע' 6) הערה י"ד כתבו העורכים ז"ל: "עיקר החזרות הם ב"סדר ברכת הנהנין", מעטות הן החזרות אשר ב"לוח ברכת הנהנין" לעומת מה שפסק בשלחן ערוך שלו. יסוד החזרות האלו מבואר בהקדמה הקצרה שנדפסה בראש ה"סדר", כי ה"לוח" "מסודר ומשוכלל על פי דעת האחרונים" ואילו ב"סדר" הוסיף "קצת חדושי הלכות ברורות מלוקטות מספרי הקדמונים", כלומר שב"לוח" סמך עצמו הרבה על פסקי האחרונים, ואילו ב"סדר" חלק עליהם לפעמים עפ"י העיון בספרי הראשונים".

והדברים צריכים ביאור: איך אפשר שה"לוח" נתחבר לפי האחרונים, הרי הוא נכתב אחרי שנת תקל"ט, שאז התחיל אדה"ז "להגי' ולחדש" בשו"ע לפי הראשונים, וא"כ למה חיבר את ה"לוח" לפי האחרונים? אתמהה. ולא עוד אלא שאדה"ז הסכים שידפיסו את ה"לוח" (וידביקוהו על כתלי כל בתי המדרש של החסידים, שלכן נקרא שמו "לוח") עד שנת תקס"א ועד בכלל (פתח דבר שם ע' 5 הערה ט), בה בשעה דל"י לא ס"ל.

אבל לפי מה שנת"ל, שבשו"ע שלפנינו, כלולים ב' המהדורות, גם מהדו"ב שהיא לפי הראשונים, והרי ה"לוח" בכללותו הוא בהתאם להשו"ע, וכפי שכתבו בפתח דבר הנ"ל: "מעטות הן החזרות אשר ב"לוח" . . לעומת מה שפוסק בשלחן ערוך שלו" – הדברים מובנים.

דנחזי אנו, האם השו"ע דסי' אלו (קס"ו ואילך) הוא אכן לפי האחרונים והמג"א בראשם, ולא מלאו ליבו לחלוק על האחרונים רק הכריע ביניהם (כמ"ש הבנים הרבנים).

וכמדומה שלא כן הדבר. וכגון בסי' קס"ח קו"א ס"ק ד': "ט"ז (ומ"ש המג"א לק"מ כו)". ושם ס"ק ו': "ומ"ש המג"א להטור צע"ג כו". ובמ"מ שם אות פ"ג: "ולהט"ז אישתמיטת'י הא וכו'". ושם בקו"א ס"ק י"א: "ומ"ש המג"א בשם ר"י, צע"ג וכו'".

ובסי' קע"ד בקו"א ס"ק ג': "ולהט"ז אישתמיטתי' מ"ש הרא"ש וכו'". ושם במ"מ אות ס"ד: "עיין מג"א . . והיינו להרא"ש אבל להרשב"א על כרחך צ"ל כמו שכתבת כו'".

וכמדומה שלא מצינו כלל בשו"ע בהלכות הללו שאדה"ז יכתוב בקו"א, כדרכו בהרבה מקומות, שפוסקים מסויימים כגון השו"ע והרמ"א והט"ז ומג"א וכו' וכו' פוסקים כך וכך והם הרבים נגד פוסק פלוני וכו' וכיו"ב.

אמנם בכמה מקומות כתב אדה"ז מקור לדבריו ממג"א וט"ז, אבל הרי כן הוא דרכו גם במהדו"ב לפסוק כהאחרונים כאשר אינם בסתירה לראשונים, ועאכ"כ כשדבריהם מיוסדים על הראשונים.

ובכלל כמדומה שבשו"ע בהלכות אלו במיוחד, יש משקל גדול לדברי הראשונים לגבי הלכות אחרות.

ולפי"ז יש מקום גדול לומר שהן השו"ע (בחלק המהדו"ב שבו) והם ה"לוח" הם לפי הראשונים.

ואין מזה סתירה למ"ש אדה"ז בפתיחה ל"סדר" שהועתק לעיל, כי י"ל שאין כוונתו שה"לוח" הוא רק עפ"י האחרונים, אלא כוונתו רק שהוא "מיוסד ומשוכלל על פי דעת האחרונים", ולכן מה שלא נכלל בו הוא רק "קצת חידושי הלכות ברורות מלוקטות מספרי הקדמונים", "באיזהו מקומן של שבחים ועיונים", אבל בדרך כלל גם הלוח הוא לפי הראשונים. וב"סדר" הוא רק "מוסיף על הראשונים", אבל אינו מבטל דבריו הקודמים לגמרי. והשינויים שב"סדר" לגבי השו"ע וה"לוח" (שחלק גדול מהם מובאים על גליון השו"ע (בדפוס הישן ויתרם מצויינים בהוצאה החדשה)), הרי מקריאתם עולה שחלק נכבד מהשינויים הוא, שאדה"ז ממליץ לבעל נפש לחשוש לדעות של ראשונים שלא דוקא שהלכה כמותם, או אפילו - שהעיקר הוא כדעיה החולקת. ויש דברים שכתב בהם שזה תלוי במנהג המדינות. ויש גם שב"סדר" פסק באופן אחר מאשר בשו"ע וב"לוח".

(ואולי י"ל שהפסקים המוחלטים החדשים הם ה"חידושי הלכות ברורות" שליטת "מספרי הקדמונים" והם רק "קצת", ואילו ההמלצות הרבות לבעלי הנפש לצאת ידי חובת כל הדיעות מרומזים ב"איזהו מקומן של שבחים (אולי הכוונה שזהו שבח לבעל נפש שינהוג כן) . . הניחו מקום לגדור (היינו גדר בעלמא) וכו' ואלו ואלו דברי אלקים חיים" (וא"כ יש מקום לנהוג גם כדעיה שאין הלכה כמותה). ויל"ע בזה).

ולפי כל זה מתבאר שמהדו"ק דהלכות אלו אכן נכתבה בשנים תקל"ב-ד, והמהדו"ב שלהן (הנמצאת בידינו) וה"לוח" (המתאימים זה לזה) נכתבו לאחרי תקל"ז (או תקל"ט).

ומסתבר שה"לוח" נכתב לאחר המהדו"ב דהשו"ע, כי דרך לכתוב הקיצור לאחר האריכות, ולא להיפך.

ורק לאחרי זה (כגון בתקס"א, כמ"ש בפתח דבר שם) נכתב ה"סדר".

1 ומה שמצינו בשו"ע שאדה"ז מציין ל"לוח", והוא בסי' קס"ח בקו"א סוף ס"ק א' וז"ל: "ולפי הטעם שנת' בסידור אתי שפיר טפי", מסתבר שלא אדה"ז כתבו (וכמו שלא אדה"ז כתב את כל שאר השינויים שיש בסידור, היינו ב"סדר"), אלא זה נכתב ע"י אותו ת"ח שכתב בשו"ע את השינויים שבסידור.

יורה דעה (הל' שחיטה, טריפות ונדה) – אופן חיבורו וזמנו

לג. בענין השו"ע יורה דעה כתבו הבנים הרבנים (בהמשך למה שכתבו לפני כן אודות השו"ע או"ח שחובר בתחילה, המהדו"ק) זו"ל: "ובחלק היו"ד שבו ההוראות איסור והיתר שלפני המורים יובאו פסקי ההלכה, שינה טעמו ולשונו להיות שני הלוחות סביב השלחן ערוך יחנו, האחד בירור ההלכה בטעמי' והשני בהרחבת הפלפול בראיות חזקות ובדקדוק לשון הגמ' ופוסקים מדבש מתוקות, וסגנון אחד עולה לשניהן כמו בחלק או"ח הנ"ל". עכ"ל.

(ואולי י"ל שמה שכתבו הבנים הרבנים ש"שינה טעמו ולשונו להיות שני הלוחות סביב השו"ע כו", כוונתם בזה לבאר מה טעמו של אדה"ז שביורה דעה שינה מאו"ח, וכתב דבריו סביב השו"ע דהמחבר והרמ"א, והטעם הוא שמאחר שזהו "לפני המורים", הרי אין חשש שישגו בצירוף הדברים (של שו"ע הבי' ואדה"ז ביחד), אבל בחלק או"ח שבו "כל אדם קורא כדרכו" (ולא רק מורי הוראה) צריך שתהי' "ההלכה" . בפיו שגורה", ולכן שם הוצרך אדה"ז לכתוב דברי השו"ע ודברי שאר הפוסקים ודברי עצמו שלובים יחד).

ובהמשך כתבו אודות המהדו"ב זו"ל: "ואחר רוב שנים . . . התחיל להגי' ולחדש . . . וגם אשר חיבר בחלק יורה דעה ובפרט בהל' נדה וכו'". ע"ש. ושם כתבו גם אודות "עומק פלפולו ובקיאותו בקונטרס אחרון שלו שביורה דעה כו'".

למדנו מזה כמה דברים. למדנו שאת חלק היו"ד כתב במהדו"ק, ולמדנו שגם בחלק זה "הגי' וחדש" ועשה מהדו"ב. ועוד למדנו שהקונטרס אחרון שביורה דעה הוא מיוחד במינו, לגבי הקו"א שבמהדו"ק.

ואולי אפשר להציע שה"פנים" שבהל' שחיטה טריפות ונדה הן מהדו"ק, אלא שבמהדו"ק זו יש שני סגנונות שונים זה מזה (כדלקמן), והקו"א בהל' שחיטה סימנים א' ב' וי"ח נכתב בזמן ובסגנון המהדו"ב, היינו לפי הראשונים (בסי' כ"ג כ"ד כ"ה וכ"ו אין בידינו קו"א), ושני הקו"א שבידינו על הל' טריפות הם מתקופת המהדו"ק, היינו לפי האחרונים, ובהל' נדה הקו"א הם הן מתקופת המהדו"ק והן מתקופת המהדו"ב, וכמה קו"א ממהדו"ב נכנסו לשו"ע בסתמא מבלי לציין שזהו מהדו"ב (כפי שכבר צויין לעיל סעיף וא"ו קרוב לסופו). ונמצא שבהל' נדה יש סוגי וסגנונות של קו"א, לפי האחרונים ולפי הראשונים.

דהנה הבנים הרבנים כתבו שמהדו"ק היא לפי האחרונים, ואדה"ז (רק) מכריע ביניהם (וראה לקמן בפרק על הפסקים וההכרעות – סעיף לט). ואכן אנו מוצאים שני ענינים אלו (שבעיקר הוא מביא דברי האחרונים, והוא מכריע ביניהם) בה"פנים" בכל סימני היו"ד הנמצאים בידינו.

שרוב ועיקר הדברים שבה"פנים" מובאים מהב"י, רמ"א, רש"ל, ב"ת, ט"ז, ש"ך, דרישה ופרישה, ובהל' שחיטה גם פרי חדש, שמלה חדשה ותבואות שור ועוד. ובהלכות נדה גם מנחת יעקב וכריתת ופליתי ועוד.

אולם בהל' שחיטה סימנים כ"ג, כ"ד וכ"ה² וכן בכל הל' טריפות שבידינו הרי ברובם יש בה"פנים" הרבה ביאורים וביירוים ושקו"ט, באופן שאינו מצוי כלל בהל' שחיטה סי' א', ב', י"ח, שבדרך כלל הדברים שם קצרים ובסגנון של מסקנא, ולא של שקו"ט. וגם כמות הדברים

שבה"פנים" בסוף הל' שחיטה ובכל הל' טריפות, גדולה בהרבה מבהתחלת הל' שחיטה ורוב הל' נדה, מצד השקו"ט שניתוספה.

ובהל' נדה ברובן הסגנון הוא כבתחילת הל' שחיטה הנ"ל, שעיקרו הבאת דברי האחרונים. ויש מהן (כגון בסי' קפ"ז ס"ק כ"ג וכ"ד ובסי' ק"צ ס"ק נ"א ועוד) שסגנונם שקו"ט כבסוף הל' שחיטה והל' טריפות כנ"ל.

אולם למרות שינוי הסגנונות שבה"פנים", שנקרא להם כאן "הקצר" ו"הארוך", בשניהם מובאים בעיקר האחרונים וגם ההכרעות הן בין האחרונים.

ולדוגמא, הכרעות בסגנון הקצר:

בסי' א' סוף ס"ק נ"ו: "עיינין פרי חדש) דלא כמ"ש לעיל בשם רש"ל (ועיינין ש"ך שם שכן דעת הרמ"א בתשובה דלא כט"ז)".

בסי' ב' סוף ס"ק ט"ו: "עיינין כנסת הגדולה ותבואות שור דלא כש"ך)".

בסי' קפ"ט ס"ק ל"ד: "דהכא לכולי עלמא וכו' (ב"ח ש"ך ט"ז) ובפרישה כתב דלסברא הראשונה וכו' וכבר נתבאר לעיל שיש להחמיר כדברי שניהם". שם ס"ק מ"ב: "(ב"י דרכי משה לבוש דרישה ט"ז של"ה חכם צבי כריתי ופליתי דלא כש"ך)".

(הבאנו כאן הכרעות מפורשות והן מעטות. ויש בהלכות אלו עוד הרבה הכרעות שאין כתובות בלשון של הכרעה מפורשת. ראה לקמן בפרק על הפסקים וההכרעות).

ולדוגמא הכרעות בסגנון הארוך:

סי' ס"ג ברמ"א סוף סעיף ב': "והמנהג . . להטריף . . בין בעוף ובין בבהמה ואין לשנות". וכתב ע"ז אדה"ז בס"ק י"א: "וטעם חומרא זו . . כתב הב"ח וכו' והט"ז . . כתב וכו' ומיהו . . הוא הדין [כש]פסק מלשחוט ושהה מעט, כמ"ש הט"ז . . בשם רש"ל וכו' אבל הש"ך . . כתב וכו'. ולענין הלכה בדברי סופרים הלך אחר המיקל וכל שכן בדבר שאינו אלא מנהג וכו'". ע"ש עוד הכרעות בפרטי הדינים.

ובסי' קפ"ז ס"ק כ"ג: "ומכל מקום למעשה אין לסמוך על רמ"א וסייעתו להקל באיסור כרת נגד הש"ך וסייעתו וכו'". ע"ש שמאריך בפרטי ההכרעות בין הרמ"א להש"ך. (ושם פרטי ההכרעות הם על פי דעות הראשונים. אבל עצם ההכרעה היא בין הרמ"א להש"ך).

ונמצא ששני הסגנונות, הקצר והארוך, שביו"ד בה"פנים" הן מהדו"ק, מאחר שעיקר ענינם הוא פסקי אחרונים והכרעות בין האחרונים.

וכל זה הוא בענין ה"פנים".

ובענין הקו"א, הרי נראה שבהל' שחיטה הקו"א נכתב לאחר שנת תקל"ז, היינו בתקופת המהדו"ב והראשונים. כפי שאפשר לראות מזה שהקו"א כתוב בסגנון שונה לגמרי מהרגיל באו"ח והוא רובו ככולו עפ"י הראשונים.

ועוד הוכחה שהקו"א הנ"ל נכתב לאחר זמן רב, מזה שבה"פנים" אין הכריתי ופליתי מובא אפילו פעם אחת (בעוד שבהל' נדה הוא מובא הרבה וגם בהל' טריפות קצת), ואילו בקו"א הוא מובא (סי' י"ח ס"ק ה' בסופו. ועוד), כנ"ל. וכן מזה שהפרמ"ג מובא בקו"א (פעם אחת—סי' ס"ק יו"ד), בעוד שבה"פנים" אינו מובא כלל.

(וכמדומה שבהלכות אלו אין סתירות בין קו"א זה לה"פנים" (דלא כבהל' נדה, כדלקמן). והדבר צריך בדיקה).

על סוף הל' שחיטה היינו סימנים כג-כו אין בידינו קו"א, וכן על הל' טריפות יש בידינו רק שני הקו"א, והם בסימן ל"ב (על ה"פנים" ס"ק וא"ו וח'), כתובים בסגנון הקו"א הרגיל באו"ח והוא עפ"י האחרונים.

ובהל' נדה בנוסף לזה שיש מהדורא בתרא "רשמית", שנקראת בשם זה, ומודפסת בשו"ע, הרי יש בידינו שני סוגי קו"א, א) שנכתבו במהדו"ק. ב) שנכתבו במהדו"ב. ובהם אדה"ז פוסק באופן אחר מאשר במהדו"ק. והמדפיסים הכניסו את כולם בזה אחר זה מבלי להבחין ביניהם³. וכללות החילוק ביניהם הוא שהקו"א דמהדו"ק הם "לפי האחרונים", ודמהדו"ב – לפי הראשונים. (ויש קו"א שקשה להכריע מאיזה סוג הוא).

דוגמאות דלפי האחרונים: סי' קפ"ג ס"ק א'. סי' קפ"ד ס"ק ג'. סי' קפ"ה ס"ק א'. סי' קפ"ז ס"ק ג'.

דוגמאות דלפי הראשונים: סי' קפ"ג ס"ק ב'. סי' קפ"ד ס"ק א'. סי' קפ"ה ס"ק ב'. סי' קפ"ז ס"ק ד'. וכמו כן יש בכמה מקומות חילוקים להלכה בין הפנים להקו"א וכפי שכבר ציינה דוגמא לזה לעיל סעיף ו' וזהו מפני שבמקומות אלו הקו"א הוא מהדו"ב.

ואפשר לראות עוד כמה דוגמאות מחילוקים כאלה בהערות העורכים בהוצאה החדשה שציינו המקומות שבהם בקו"א מבואר באופן אחר מהפנים. ואפריון נמטי' להו. וכגון (ואולי הם כל המקומות שהם ציינו): סי' קפ"ד, ציונים לה"פנים" אות ל"א. סי' קפ"ז אות קפ"ה. שם אות קפ"ט. שם אות קצ"ט. שם אות של"ב. שם אות ש"ס. סי' קצ"א אות מ"א.

וכבר כתבתי שכל הדברים הללו הם בדרך אפשר והצעה, ושהנני מבקש מהקוראים לעיין בזה וכו'.

הלכות רבית; שו"ע חושן משפט, הלכות מלוואות

לד. בנוגע לחו"מ הרי ידועה (ביבליוגרפיות ע' ט-י) הוכחתו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע מהל' הלואה (סעיף ל"ו) ששנת השמיטה היתה תקמ"ד.

וכמו"כ בהלכות רבית, ובחו"מ הל' מציאה ופקדון והל' שאלה ושכירות וחסומה אדה"ז משתמש בשטמ"ק בבא מציעא⁴, וזה סימן שזה נכתב בתקופה מאוחרת יותר, ובכל אופן לאחרי שנת תקל"ז (כדלעיל סעיף כ"ז).

וא"כ בודאי שהפסקים הם לפי הראשונים.

וכפי שאכן מצינו בכו"כ מקומות בחושן משפט (בהערות קצרות ובקו"א) שאדה"ז כותב שדברי הסמ"ע, וכן בנוגע לעוד אחרונים, צע"ג כי אינם לפי הראשונים.

3 ויש לציין שאנו רואים שהמדפיסים לא נמנעו מלקרוא למהדו"ב בשם "קו"א" – בהל' שבת סי' רמ"ג סעיף ג' בסופו.

4 ויש להעיר שכמדומה אדה"ז בכל השו"ע מביא רק משטמ"ק למס' בבא מציעא, ולא משטמ"ק לשאר המסכתות. וכן בדבריו להמהרי"ל (שהובאו לעיל סעיף כז אות ג) הזכיר רק השטמ"ק לב"מ. אולם בדברי אדה"ז בתחילת "הלכות מכירת חמץ" שבסידור (שנדפס בשו"ע סוף הל' פסח) הלשון הוא: כנראה בעליל מספר שיטה מקובצת על כמה מסכתות.

הל' רבית וההלכות המלוקות דחושן משפט נכתבו בשני סגנונות שונים, והחילוק הראשי והעיקרי הוא שהל' רבית (אם כי לא נכתבו לפי סימני השו"ע, מ"מ) נכתבו בפירוט רב, ואילו ההלכות דחושן משפט הן "מלוקות" בלבד, היינו שהובאו רק ההלכות העיקריות והמצוינות.⁵ ולענין פירוט יותר בזמני הכתיבה, אין בידי לקבוע הרבה, אבל יש להעיר: בחו"מ בהל' עדות סעיף י"ב ובהל' רבית סעיף מ"ז בסופו; וכן בהל' רבית סעיפים ע"ו ואילך ובחו"מ הל' נזקי גו"נ סעיף ח' ואילך וקו"א ס"ק ג' – לא ציין מאלו לאלו.

הל' תלמוד תורה

הלכות אלו כתבם אדה"ז בשנת תקנ"ב⁷ ונדפסו בפעם הראשונה בשנת תקנ"ד.⁸ וכתב כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע (בהוספות להגדה של פסח): "הל' ת"ת . . . נדפסו ע"י אדה"ז, אבל כענין בפני עצמו ולא כחלק מהשו"ע".

אורח חיים

לה. סי' א-ד מהדו"ב, נכתבו כמובן בשנים המאוחרות. ויש גם סימנים ברורים: הוא מציין (סימן א' סוף סעיף ח') להל' יו"ט מהדו"ב – שמזה מוכח שנתחבר הרבה אחרי תקל"ז (שאז התחיל להג' ולחדש) ולהלכות תלמוד תורה שלו (סוף סעיף ט') – שמזה מוכח שנתחבר אחרי תקנ"ב. יש לציין שבענין זמן חצות הלילה לתיקון חצות, כתב אדה"ז הן בסידור (סדר תיקון חצות) והן במהדו"ב בדיוק אותו הדבר (מבלי לציין מזה לזה). ויש לציין שבד' סימנים הללו הוא מציין לשתי הלכות שאינן מצויות בידינו, וגם לא מצויין להן בהלכות המלוקות דחו"מ (ראה מפתח ענינים בהוצאה החדשה ע' תשנ"ג) והן: הל' דרך ארץ והל' צניעות.⁸ וא"כ אולי זהו סימן שסימנים אלו נתחברו לאחרי חו"מ. במהדו"ב זו יש שינויים לגבי הסידור הן לחומרא והן לקולא (כמבואר בהוצאה החדשה אותיות ל"ו, מ"ח, פ"ח, צ"ג, ובסי' ד' אות ל"ב). ושינויים הללו אומרים: דרשונו. המהדו"ק דסימנים אלו (כולל סימנים ה-ז, שכנראה אדה"ז כתב עליהם מהדו"ב ולא הגיעו לידינו) – כשמש כן הם מהדו"ק.⁹ הל' ציצית – לכאורה הם מהדו"ק ומסתבר שהם הם שכתבם אדה"ז במעזריטש בתחילת

5 וכמ"ש הבנים הרבנים שמדובר ב"הלכות הנצרכות לכל אדם המפורזות בשאר חלקי השו"ע כו". (ולפי"ז יל"ע למה קראו לזה בשם חו"מ דוקא, הרי מדובר בהלכות המלוקות מכל השו"ע, ורק שהרוב הנמצא בידינו הוא מחו"מ).

6 וכמו"כ לא ציין במקומות אלו לשאר מקומות בשו"ע אדה"ז שהביא שם מהל' אלו – או"ח סימן ל"ט סעיף א', יורה דעה סימן ב'. וכמו"כ לא ציין בהל' מציאה ופקדון סעיף ח' להמצוין כאן ומכאן לשם. ועוד. אבל לענין מסור ציין בהל' מציאה ופקדון להל' נזקי ממון סעיף ח', ובהל' נזקי גו"נ סעיף יו"ד ג"כ ציין לשם, אבל בהל' נזקי ממון לא ציין לשני אלו.

7 נתבאר במק"א (בכללי תניא) שהל' ת"ת כתבם אדה"ז בקשר לכתיבת התניא ובאותו הזמן. ואכ"מ.

8 וב"מפתח ענינים" חזרו בהם העורכים ממ"ש בח"א הע' ד', שהכוונה לסי' ר"מ, והחליטו ובצדק שהכוונה להלכות בשם זה ("הל' צניעות") שאדה"ז חיבר או שהי' בדעתו לחבר.

9 (וראה הנסמן בהוצאה החדשה סימן וא"ו אות ל"ד. ולכאורה התירוץ הוא שסי' רי"ג ותפ"ט הם מהדו"ב. אבל מובן דהיכא דאיכא "למידרש" ולתרוץ דרשינן).

השו"ע (כמ"ש בהקדמת הבנים הרבנים).

שהרי לכאורה בהלכות אלו, וכן ברוב השו"ע ח"א העיקר הוא א) כהאחרונים. ו-ב) בראשם המג"א.

והצ"צ כתב בשני מקומות¹⁰ שהל' תפילין סי' ל"ב הוא כהמג"א, היינו שזהו המהדו"ק. וכן מובן מהמפורש במה שנקרא בשם "קו"א" בסי' הנ"ל סעיף נ"ב וז"ל: "אמר הכותב, ידוע ומפורסם לכל הסופרים המובהקים דמדינותינו שהנהיג הרב וכו' ובשעה שכתב השו"ע שלו נמשך אחר דעת הב"י בשו"ע שלו ואח"כ חזר בו".

הכרעות ופסקים

צורת ההכרעות והפסקים באורח חיים

לו. התפקיד העיקרי שהטיל הרב המגיד על תלמידו אדה"ז בענין חיבור השו"ע, הי' לפסוק ולהכריע, בספיקות ומבוכות שנתהוו לאחר השו"ע והרמ"א, כמ"ש הבנים הרבנים וז"ל: "וגם לגדולים אשר להם יד ושם בתלמוד תכבד עליהם העבודה להכריע בין הפוסקים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, על פי הסכמת האחרונים אשר מימיהם אנו שותים ובדרכיהם אנו הולכים, כי ברוב המקומות יש דיעות מחולקות זה מקשה זה מפרק זה בונה זהה סותר, ובידי אדם אין ברירה שיבור לו דרך ישרה", ולכן הטיל עליו "להוציא לאור . . . ופסק ההלכה המתברר ויוצא מדברי כל הפוסקים עד חכמי זמננו".

ואכן אדה"ז עשה את אשר הוטל עליו וכתב "חיבור אחד על או"ח בשני לוחות . . . הלוח [הראשון] הוא . . . ופסקי דינים העולים אחר הפלפול בראשונים ואחרונים . . . מיוסד עפ"י דעת כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, ובראשם הרב בעל מגן אברהם, לא הפריז על המידה לחלוק עליהם רק להכריע ביניהם בראיות צודקות יתנו עידיהן ויגידו"¹¹.

ועתה ניתנה ראש לראות מה ואיך הן הכרעותיו של אדה"ז (בנוסף למה שכבר נתבאר באריכות (לעיל חלק ב' – "אור ישראל" ס"ט) שני סוגי הפסקים, לפי האחרונים ולפי הראשונים).

ונראה שיש כמה אופנים בפסקיו ובהכרעותיו של אדה"ז, והשינוי הוא בצורתן, במקורן ובתוכנן.

בצורתן כיצד?

כמה צורות להכרעות אדה"ז, האחת, שהוא מביא שתי דיעות וכותב ההלכה כמי ואיך לנהוג כו' (והוא שאני קורא אותם בשם "הכרעות"). והשנית, שהוא כותב את הכרעת ההלכה

10 שו"ת או"ח סי' י"ח ס"ק ד'. אבהע"ז ח"ב סי' קס"ד סעיף ג'.

ובחלק או"ח סי' ה' ס"ק ח' וז"ל: "אאזמור הגאון נ"ע . . . בסי' תרנ"א סעיף י"ד פסק וכו' . . . והנה דרכו לפסוק כהמג"א וכאן נטה מדבריו וכו'". ע"ש. וזה כותב הצ"צ בנוגע לסי' תרנ"א שהוא מהל' יו"ט שהוא מהדו"ק כנ"ל באריכות (משום מה נשמט הציון לצ"צ זה במפתחות החדשים לצ"צ (ע' צ"ו) ערך שו"ע אדה"ז).

11 לשון הבנים הרבנים בהמשך דבריהם שם הוא שהשו"ע הוא ב"פנים" והקו"א ב"חוץ". והטעם לזה הוא מה שכבר ציינו שהקו"א נכתב בפני עצמו וגם נדפס בסוף השו"ע, ורק בדפוסים מאוחרים יותר התחילו להדפיס את הקו"א על הדף.

מבלי לכתוב בהפנים שיש חולקים בזה (ולפעמים רבות אכן אין הפוסקים מדברים מזה), ורק בקונטרס אחרון הוא כותב אודות זה ומבאר טעמו למה שכתב בפנים. ויש שגם בקונטרס אחרון אינו כותב אודות זה, ועל הלומד המעיין והמעמיק למצוא זה בעצמו (ואותם אני קורא בשם "פסקים").

ויש גם שאדה"ז מביא שתי דיעות או דיעה מחודשת אחת בלי חולק, ואינו מכריע. והכרעה המפורשת הראשונה (שמאופן הנ"ל, וראה לקמן בסוף הסעיף אודות מהדו"ב) היא במהדו"ק בהל' ציצית סימן ח' בסעיפים ה-ו, שאדה"ז מתחיל בהבאת ב' דיעות, ושתיהן בלשון "יש אומרים" (דבר נדיר, הנמצא בשו"ע אדה"ז באיזהו מקומן ודורש ביאור. ואכ"מ. ויבואר בעזה"י לקמן בחלקים הבאים), ובסוף סעיף וא"ו הוא כותב הכרעה זו"ל: "והלכה כסברא הב' ומ"מ כדי לקיים מצות ציצית מן המובחר, נכון הדבר וכו' ובזה יוצא אף לסברא הראשונה וכו'" (פרטי הענין מובאים לקמן סעיף ל"ח).

עצם הכרעה זו היא של הב"י בשו"ע, שהביא רק את הדיעה הב'. והטעם שאדה"ז הביא גם את הדיעה הא' הוא מפני שהוא מביא את המג"א (כו') שיש לנהוג כדיעה זו למצוה מן המובחר.

וזוהי הכרעה מאופן הא' הנ"ל.

ומיד כותב אדה"ז עוד פסק, שאין בה מחלוקת מפורשת והיינו מאופן ב' הנ"ל, וז"ל (בסעיף ז'): "וכן יעשה בטליתות קטנים שלנו אע"פ דקיימא לן שיוצאת בה ידי חובת ציצית אע"פ שאין בהם עיטוף מ"מ כדי לצאת לדברי הכל אם רוצה לברך להתעטף בציצית טוב שיניח הטלית קטן על ראשו ורוחב הטלית יהי' לקומתו שכן הוא דרך העיטוף ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ד' אמות". והמקור לפס"ד זה הוא מ"הפלפול" הכתוב בקו"א שם ס"ק א', וז"ל: "אע"פ שבשו"ע לא נאמר בפירוש . . מ"מ מוכרח הוא, דהא וכו', וכמ"ש במג"א שכתב¹² וכו' משמע דס"ל דהא דכתב בשו"ע . . היינו וכו' (אף שבב"י לא משמע כן), הגם שאפשר לפרש דברי המג"א בענין אחר, מ"מ מה שכתבתי הוא ברור ופשוט". עכ"ל.

[ומדי דברנו: במהדורא בתרא שבתחילת השו"ע, המחלוקת הראשונה המובאת במפורש היא בסי' ג' סעיף י"א, ואין שם הכרעה (ויש להשוות עם מ"ש אדה"ז בסי' צ"ב בתחילתו).

בסי' ד' שם הדברים כתובים בצורה מיוחדת ונדירה, שאינו מתחיל בהבאת ב' הדיעות (כדרכו בשאר מקומות) ואח"כ מכריע ביניהם, אלא מתחיל בדיעה אחת "תקנו חכמים . . והטעם יש מפרשים משום וכו' ולסברא זו צריך . . ג"כ וכו' (וממשיך בהכרעה: אבל אין המנהג כן עכשיו בכל ישראל . . מהטעם המפורש בזה וכו'". היינו שהוא מביא את הדיעה רק לאחר שהוא כותב את ההכרעה.

והנה הכרעה זו מקורה מהמנהג שכתב הב"י (במקומות שציין שם אדה"ז), אבל הטעם שכתב אדה"ז, "כי כך היתה תקנת חכמים . . ולא בשביל וכו' אלא מהטעם המפורש בזה . . ומוזכר ג"כ בגמרא וכו'" – אינו כתוב בב"י, וכנראה שהוא חידוש של אדה"ז].

צורת ההכרעות והפסקים ביורה דעה

לז. מצינו שאדה"ז ביו"ד נוקט בשני אופנים (שהן ארבע) בהבאת דברי פוסקים שקדמוהו, ובשניהם מביא דבריהם בשם, הא', פוסק פלוני כתב כך וכך. הב', שהוא כותב דברים ובסופם הוא כותב בחצאי עיגול שמו של הפוסק.

ומצינו גם שפותח באופן הא' וממשיך ומסיים באופן הב', ולהיפך.

דוגמא לאופן הא': בהל' שחיטה סימן א' ס"א כתב הרמ"א: "יש אומרים שאין להניח נשים לשחוט. שכבר נהגו [נשים] שלא לשחוט כו". וע"ז כתב אדה"ז בס"ק א': "והב"י כתב דלא ראינו אינו ראי'. והש"ך כתב בדמנהג וכהאי גוונא הוי לא ראינו ראי' כמ"ש רמ"א בח"מ סימן ל"ז] ופירש שם הש"ך הטעם דכיון שהדבר שכיח אם הי' הדבר מותר אי אפשר שלא היינו רואים פעם אחת כן נוהגים להתיר. וגם הלכות שחיטה נוהגת בכל יום ושכיח טובא ולא ראינו מעולם שאשה שחטה או שלמדה הלכות שחיטה כדי שתוכל לשחוט, ודאי בכהאי גוונא הוי לא ראינו ראי'". עכ"ל. וראה גם שם ס"ק ל'.

דוגמא לאופן הב': שם ברמ"א סוף סעיף ה': "ויש מחמירין שלא ליתן קבלה למי שהוא פחות מכן יח שנה . . . דאז . . . ויודע לזוהר". ואדה"ז שם ס"ק מ"ג: "ליזוהר. מאחר שצריך ישוב הדעת ויראת ה' בשחיטה. וסמך ל"ח שנה מיאשיהו שכל דין שדן עד בן י"ח שנה החזיר לבעליו (רש"ל). ואף על גב דמדינא אין לחוש לזה מכל מקום בקעה מצאו וגדרו בה גדר (שלטי גיבורים). ומכל מקום הכל לפי מה שהוא נער כי לפעמים ימצא הנער בעל תורה וחרד ביראת ה' רגילין להרשות אותו ולהחזיקו במומחה מ"ג שנה ואילך (רש"ל ט"ז)".

דוגמא לאופן הג' והד' (סוגריים המרובעים הם מהכותב): שם ס"ק ב': "הטור כתב וכו' ופירש הש"ך וכו' עכ"ל [הש"ך]. ולכן וכו' וזהו דעת רב עמרם גאון הובא בב"י. ועכשיו וכו' (שמלה חדשה), וכתב ב"י וכו' עכ"ל [הב"י]. וכ"כ בשם וכו' (שמלה חדשה סי' י"ח סעיף ז'), ובתשובת בית יעקב הקיל וכו' וחלילה לומר כן וכו' עכ"ל התבואות שור שם ס"ק י"ז".

והיינו שפתח באמירה בשם הפוסק ובאמצע מביא דברים ומציין מקורם בסופם בסוגריים, ושוב ממשיך בהבאת דברי פוסקים בשם.

ולכאורה הי' נראה לומר שדרך אדה"ז בזה הוא כמו שכתב בעצמו אודות דבריו של המגן אברהם בזה וז"ל (סי' תמ"ב בקו"א ס"ק א', וראה כפו"ה אות שכ"ח ואילך והנסמן שם): "ואף המגן אברהם לא הסכים בהדיא עם הב"ח, אלא שהעתיק דעתו בשמו והרוצה לחלוק יחלוק. ואם הי' מסכים עמו הי' כותב דעתו בסתם, ואם כן הי' רושם בחצאי לְבָנָה מבטן מי יצאו הדברים, כדרכו בכל מקום כשמסכים לדברי הפוסק שמעתיק, אבל כאן לא עשה כן, לפי שאינו מסכים עמו בבירור".

והדברים צריכים בדיקה וביאור, עד מקום שהיד מגעת¹³.

וכל זה הוא בדוגמת ה"פסקים" שבאו"ח (שאינו מביא ב' דעות ומכריע, אלא הוא כותב את הפס"ד). וכשם שיש "הכרעות" באו"ח (שהוא מביא ב' דעות ומכריע) כך יש גם ביו"ד.

ולדוגמא:

בהל' שחיטה סי' א' סוף ס"ק למ"ד ז"ל: "וכתב הש"ך וכו' ומיהו וכו'. עכ"ל [הש"ך]. וכן הוא בב"י דלא כתבואות שור בשם הב"י". עכ"ל.

שם ס"ק ל"א: "ומה שכתב הרמ"א . . רוצה לומר . . ואף אם לא נתכוון לזה, העיקר בזה כהש"ך שכן פסק הפרי חדש ותבואות שור".

שם ס"ק נ"ו: "ודוקא וכו' (כנסת הגדולה). אבל אם וכו' כן כתב רש"ל. והט"ז כתב וכו'. והב"ח שם והש"ך שם תירצו וכו' (עיין פרי חדש), דלא כמ"ש לעיל בשם רש"ל (ועיין ש"ך שם שכן דעת הרמ"א בתשובה דלא כט"ז)".

שם סימן ב' סוף ס"ק ט"ו: "(עיין כנסת הגדולה ותבואות שור דלא כש"ך)".

במקור ההכרעות ביצר?

לח. יש הכרעות שעיקרן כבר נאמר בפוסקים שלפניו, ויש הכרעות של אדה"ז בעצמו. ויש לומר שבמהדו"ק שהיא כהאחרונים, גם ההכרעות יסודן ושרשן הוא בפוסקים שקדמוהו. ובמהדו"ב (היינו מה שכתב לאחר הגיעו לגיל ל' שאז התחיל לפסוק כהראשונים, כנ"ל), אז גם הכריע בעצמו כמה פוסקים, בנוסף להכרעות ששאב מהאחרונים.

אלא שא"כ חלה עלינו חובת ביאור: באם נאמר שאדה"ז לקח את הכרעותיו במהדו"ק מהאחרונים שקדמו לו, א"כ איך הם הכרעותיו של אדה"ז (כמ"ש הבנים הרבנים)? וכדי לבאר זה נביא כאן את הדוגמא הראשונה הנ"ל (סעיף ל"ו - מסי' ח' סעיפים ה-ו) במקורותי:

בטור ריש סימן ח': "וסדר עטיפתו פירשו הגאונים כעטיפת ישמעאלים שהיא עטיפה גמורה. ובעל העיטור כתב דלא בעינן כולי האי אלא כדרך בני אדם שמתכסין בכסותן ועוסקין במלאכתן פעמים בכיסוי הראש ופעמים בגילוי הראש".

ובב"י שם: "וסדר עטיפתו פירשו הגאונים ז"ל כעטיפת הישמעאלים שהיא עטיפה גמורה. נראה שטעמם מדמברכין להתעטף בציצית כדאיתא בפרק בתרא דתוספתא דברכות אלמא עיטוף בעינן ובפרק אלו מגלחין אמר שמואל כל עטיפה שאינה כעטיפת הישמעאלים אינה עטיפה וכו'". "ובעל העיטור כתב דלא בעינן כולי האי אלא כדרך שבני אדם מתכסין בכסותן וכו'. נראה שטעמו מדאיתא בפרק אלו מגלחין דרב פליג עלי' דשמואל ומשמע דסבירא לי' דעטיפת הראש אע"פ שאינה כעטיפת הישמעאלים הוי עטיפה, וקיימא לן דבאיסורי הלכה כרב לגבי שמואל. ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב שטעמו דלא בעינן עטיפת ישמעאלים אלא גבי אבילות אבל גבי ציצית שהתורה חייבה אותו בכסות שאדם מתכסה ככה יהי' החיוב [ו]נאמר שלשון להתעטף לשון כיסוי הוא בזה הענין, עכ"ל. ואחר זמן רב בא לידי בעל העיטור וכתוב בו כלשון הזה, רבותי הגאונים כתבו עטיפתה כעטיפת הישמעאלים עטיפה גמורה, ומסתברא לן דעטיפת ישמעאלים לא הוזכרה אלא לגבי אבילות וכו' ואף על גב דמברכין להתעטף כיסוי דכתיב אשר תכסה בה שמנהג בני אדם שמכסין בכסותן והולכין ועושין עסקיהם

פעמים בגילוי הראש פעמים בכיסוי הראש עכ"ל וזה מבואר כדברי רבינו הגדול".
 ובהמשך הדברים בב"י שם ד"ה ודרך: "ומלשון זה יש ללמוד דטלית קטן שלנו לא
 נפקינן ב' ידי חובת ציצית שהרי אין רחבו לקומת איש. וכתב רבינו הגדול מהר"י
 אבוהב ז"ל ומיהו מאחר שכתב רבינו בסמוך שאם יש לו ציצית בחלוקו יכול
 ללבשו מיד וכו' יש ללמוד שהוא סובר דשפיר נפקינן בהני טליתות קטנים ידי
 חובת ציצית. . [והוא] כתב והרוצה לדקדק במצוה ולקיים מצות עטיפה בציציות
 שלנו יקח הציצית בשעת הברכה וישים אותו על ראשו רחבו לקומתו וזוה יצא
 קצת ידי חובתו וכיוצא בזה כתוב בתרומת הדשן וזה לשונו והנוהג בטלית שיש
 לו בית הצואר יעשנו קצת גדול שיוכל לכסות ראשו ורובו מאחוריו ובשעת ברכה
 יעטפנו על ראשו ויפשילנו לאחוריו ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ארבע
 אמות ואחר כך וכו' ואם תאמר וכו' יש לומר דאין קפידיא כל כך רק על תחלת
 חיוב המצוה לא על שיהוי המצוה כו".

ובשו"ע שם סעיף ב': "סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותם ועוסקים
 במלאכתם, פעמים בכיסוי הראש פעמים בגילוי הראש. ונכון שיכסה ראשו
 בטלית".

ובמג"א שם ס"ק ב': "ובכתבים כתוב שצריך להתעטף עד פיו כעטיפת
 הישמעאלים כדי הילוך ד"א ואחר כך יתעטף עד החזה פנים ואחור וכו'".

ובשו"ע אדה"ז סעיפים ה' ו-ו"א: "יש אומרים מדתקנו חז"ל לברך להתעטף
 בציצית מכלל דהמצוה היא להתעטף דוקא וכל עטיפה שאינה כעטיפת
 הישמעאלים אינה נקראת עטיפה אלא לבישה ולכן צריך להתעטף בטליתו
 כעטיפת הישמעאלים דהיינו לכסות הראש עם הפנים עד גומות שבלחי למטה
 מפיו ולדבריהם טליתות קטנות שלנו שאין בהם עטיפת הראש פטורים מציצית
 לגמרי.

אבל יש אומרים שכל כסות של ד' כנפות אע"פ שאין בה עיטוף חייבת
 בציצית שהרי נאמר בתורה על כנפי בגדיהם וכל מלבוש ובגד במשמע והעיטוף
 אין לו אפילו רמז בתורה כלל ומה שתקנו חכמים לברך להתעטף בציצית היינו
 לפי שהי' מנהגם לעטוף ראשם בטליתם ואף בימיהם לא היו מתעטפין כעטיפת
 הישמעאלים אלא כדרך בני אדם שמתעטפין בכסותם ועוסקין במלאכתם פעם
 בכיסוי הראש ופעם בגילוי הראש לכן אף אנחנו שאנו מברכין להתעטף בציצית
 אין אנו צריכין יותר.

והלכה כסברא הב'. ומ"מ כדי לקיים מצות ציצית מן המזבח נכון הדבר
 להתעטף כעטיפת הישמעאלים בשעת ברכה ויעמוד כך כדי הילוך ד' אמות וזוה
 יוצא אף לסברא הראשונה דעיקר הקפידיא היא בשעת לבישה דהא אם הי' רוצה
 הי' מסירה ממנו לגמרי אחר כך".

ולאחרי העיון בכל הנ"ל מתברר שאדה"ז מחדש בהכרעתו (בנוסף להבהרת הענינים וגדרם,
 ובנוסף להבאת כל הענינים לפונדק אחד ולענין מעשה): **שיש לנהוג כמ"ש במג"א** להתעטף
 ולעמוד מעוטף כדי הילוך ד"א, ושבוה מרוויחים שני דברים, א) שעוטף זוהי מצוה מן
 המזבח אף לסברא השני'. ב) שבוה יוצא אף לסברא הראשונה (וזהו חידוש קצת, כי לפי

שו"ע הב"י הלכה כסברא הב', ואין צריך כלל לחוש לסברא הא'.

ובנוסף למה שאדה"ז כתב בפירוש שיש לעשות כן שזה אינו מפורש במג"א (ורק הביא זה בשם "כתבים" (היינו כתבי האריז"ל)), הרי גם הטעם השני אינו מפורש בב"י בשם תרומת הדשן (שאדה"ז ציינו כמקור לדבריו), כי שם זה כתוב בתור עצה שיוכל לברך על טלית קטן (והובא בשו"ע אדה"ז סעיף ז' שלאחריו, כדלקמן) ואילו אדה"ז הביא זה כהנהגה גם בטלית גדול.

ונמצא שגם בהכרעות שעיקרן ורובן ויסודן היא בפוסקים שקדמוהו, אדה"ז מחדש את הבהירות למעשה "בלשון זך ונקי להיות שגורה בפי כל אדם", וגם הוא מחדש ומוסיף פרטים למעשה, שאינם כתובים בפירוש בדברי קודמיו. ועוד חידוש ברוב ההכרעות, שלמרות שהלכה כסברא פלונית, הרי למעשה יש לחוש גם לסברא השני'.

(והנה בהוצאה החדשה ציינו (באות כט) בתור מקור למ"ש אדה"ז ש"כדי לקיים מצות ציצית מן המובחר, נכון הדבר להתעטף וכו'" – לנמוקי יוסף בהל' ציצית בשם הריטב"א, ולמרדכי הל' ציצית.

אבל אדה"ז ציין למג"א ולב"י, ולא ציין לנמוקי" (למרות שהוא מביא הנמוקי" בהמשך הסימן כמעותק לקמן) ולמרדכי (וגם ציין למג"א לפני הב"י).

ואולי י"ל שכוונת אדה"ז בציוניו היא לשני דברים: זה שמצוה מן המובחר להתעטף וכו' – מקורו מהמג"א בשם כתבים, והיינו שזהו לפי האריז"ל (אם מצד קבלה או מצד הנגלה, כידוע שיש ענינים בכתבי האריז"ל שהם עפ"י נגלה¹⁴); וענין ב', שבה יוצאים גם לסברא הא', ומקורו מהב"י בשם תרומת הדשן (וזהו טעם סדר המראי מקומות).

ויש לומר שדרכו של אדה"ז לכתוב "מצוה מן המובחר" על הנהגות שיסודם בקבלה. וכגון בסידור בדיני הלולב כתב "שמצות נטילתו בסוכה הוא מצוה מן המובחר" ומקורו מהאריז"ל, ומוכח בלקו"ש חלק כ"ב שיחה ב' לפ' אמור סעיף ג', שהפירוש הפשוט בזה שזהו עפ"י קבלה, אלא רק שיש לזה מקור והסברה גם בנגלה וכו'. ע"ש. וא"כ גם כאן אפ"ל שזוהי הכוונה ב"מצוה מן המובחר" שזהו עפ"י האריז"ל¹⁵).

ועוד דוגמאות:

בסי' ט' סעיף ט' וז"ל: "יש אומרים כיון שלמדנו מן התורה שצריך לעשות הציצית ממין הכנף א"כ צריך שיהי' ג"כ צבעם ממין צבע הכנף כגון אם הטלית אדומה מטילין לה ציצית אדומים ואם היא ירוקה מטילין לה ציצית ירוקים. ויש אומרים שלא הקפידה תורה אלא על ממשות הציצית שיהי' ממין ממשות הטלית אבל הצבע לא הקפידה תורה כלל שיהא דוקא ממין צבע הטלית וכן הלכה". עכ"ל.

והנה כאן כתב אדה"ז הכרעה ברורה: "וכן הלכה", דבר שאינו כתוב במפורש בפוסקים. כי מה שכתב הרמ"א שכן נוהגין (כדיעה הב') ואין לשנות, הרי בכמה הלכות כתב כן, ולא דוקא

14 בהרבה מקומות כשאדה"ז מביא הנהגות מקבלה הוא רגיל לכתוב הלשון שיש נוהגים כן וכך מטעם הידוע להם.

וכאן אינו כתב כן.

15 ועיין עוד בענין הלשון "מצוה מן המובחר" בלקו"ש ח"כ שיחה לחנוכה הערה 14, אבל שם מדבר אודות

לשונותיו של הרמב"ם. ע"ש.

שכן הלכה (וכפי שאדה"ז עצמו מביא בכמה הלכות דברי רמ"א כאלו ולא כתב שכן הלכה). וכנראה שזהו מפני שאפילו הב"י לא הביא דיעה הראשונה בפשיטות אלא בשם "יש אומרים", וסיים שרק המדקדקים נוהגים כן.

וההמשך "ומשום שאמרו כו" שתוכנו יציאת ידי כל הדיעות, מקורו בט"ז ומג"א שם.

ובסי' ט"ו סעיף ח: "טלית מצוייצת כהלכתה שחלקה לב' חלקים ובכל חלק יש בו שיעור טלית שחייבת בציצית ונשאר לכל חלק ציצית א' או ב' ונמלך לחזור ולתפרם כבראשונה א"צ להתיר הציצית ולחזור ולהטילם כשיתפרם שהרי לא נפסלו הציצית במה שחלקו הטלית לשתיים כיון שהציצית נשאר תלויין בחתיכת בגד שיש בו שיעור טלית ויש בה ד' כנפות לכן עדיין שם ציצית כשרים עליהם אלא שנתפרדו הציצית זו מזו ואין הפרדה זו פוסלתן שהרי כל הציצית שבעולם מטילין אותן בבגד זו אחר זו".

ובסעיף ט: "במה דברים אמורים, שבכל חלק וחלק לבדו יש בו שיעור טלית שחייב בציצית, אבל אם בחלק אחד ממנה אין בו שיעור טלית . . . כבר נפסלה . [ו]שוב אינה מתכשרת וכו'".

ובסעיף י"א: "אבל י"א שהציצית לא נפסלה כלל בשביל שהיא תלוי' בחתיכת בגד שאין בה שיעור טלית וכו'". ע"ש.

ובסוף סעיף זה כתב: "ולענין הלכה יש להחמיר כסברא הראשונה היכי דאפשר אבל אם אי אפשר בענין אחר כגון שאותה הציצית שנפסלה נפסק בה אחד מהחוטין ונשתיר בה כדי עניבה שאע"פ שהיא כשרה מ"מ אי אפשר להתירה מן הבגד ולחזור ולהטילה כמ"ש בראש הסימן וציצית אחרים אינן מצויין כלל, יש לסמוך על סברא האחרונה".

ובקונטרס אחרון שם ס"ק ב': "הנה השולחן ערוך השמיט הסברא הראשונה שכתבתי בפנים, והיא סברת התוספות, וסבירא לי' דאפילו נקרע לגמרי למעלה משלש, כיון שיש במה שנקרע שיעור כנף כשרה הציצית הישנה, והיינו כפירושו דהנימוקי יוסף לפי שכן דעת הרמב"ם כמו שכתב בבית יוסף עיין שם, ולכן כתב בסעיף ב' דכנף זה לא ה' בבגד זה כו', והוא מפירוש רש"י, משמע דאם ה' מבגד זה ה' כשר. וכן משמע ממה שכתב בסוף סעיף ד' וירא שמים יוצא את כולם היכי דאפשר, משמע דסבירא לי' דהלכה כדברי המיקל יותר, והיינו הנימוקי יוסף והרמב"ם, אלא דהירא שמים יחמיר לעצמו. ומכל מקום כיון שהט"ז פסק בסעיף קטן (ג) [ד] כהתוספות כמו שכתבתי לעיל, לכן כל אדם צריך להחמיר, וכמו שכתבתי לעיל".

הכרעות אדה"ז בעצמו

אולם יש מקומות שבהן אין יסוד להכרעה עפ"י הפוסקים שקדמו לו, ואדה"ז הכריע בעצמו. וכגון:

בהל' נשיאת כפים סי' קכ"ח סעיף י"א וז"ל: "אם הלוי חכם והכהנים עמי הארץ אין צריך ליתן מים על ידיהם שלא יזלזלו בכבוד תורתו ואם מקצת הכהנים תלמידי

חכמים צריך ליצוק על כולם מפני דרכי שלום ויש מי שאומר שאף אם כולם עמי הארץ צריך ליצוק מים על ידיהם. . והעיקר כסברא הראשונה (לפי וכו') ומ"מ אם רוצה לוי למחול על כבודו וליצוק על ידי כהנים רשאי ונכון לעשות כן כדי להוסיף קדושה על קדושת הכהנים ואין בזה איסור משום זלזול תורתו (כיון וכו')."

ובסעיף מ"ח וז"ל: "מי שאינו יודע לחתוך האותיות, כגון שאומר לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן, שאף שאין עיי"ן בברכת כהנים, מכל מקום כשאומר יאר ה' מחזי כאומר יער, שעיי"ן ואל"ף שוין אצלו. וכן מי שקורא לסבולת שבוולת ולשבולת סבולת, וכן מי שקורא לחתי"ן ההי"ן, וכן כל כיוצא בזה לא ישא את כפיו אלא א"כ כל בני עירו קוראין כך, כגון במדינות אלו שרובם ככולם אינם יודעים להבחין בין עיי"ן לאל"ף, לפיכך לא שייך פסול זה בינינו.

ויש מי שאומר שאף במקומות שמצויים הרבה אנשים מאד שאין מבחינים בין שבולת לסבולת נושאים כפיהם (לפי שאין הפסול מחמת שאין יכול לומר האות כראוי אלא מפני שמביא את העם לידי היסח הדעת שהם תמהים עליו כשמשנה קריאת האותיות ובמקומות שהן רגילים בשינוי זה אין חוששין לו ואין מסיחים דעתם מן הברכה ולפ"ז אין לחוש אם קורא לעייני"ן אלפי"ן אפילו אם כל אנשי המקום קוראים כראוי שכיון שאין עיי"ן בברכת כהנים אין לחוש להיסח הדעת.

ועיקר כסברא הראשונה שהפסול הוא מפני שמשנתה משמעות לשון הברכה ואין היתר אלא במקומות שרובם ככולם קורין כך שאצלם משמעות הברכה כך היא."

ושם סעיף ס' וז"ל: "אסור להשתמש בכהן אפילו בזמן הזה. . ואם הכהן הוא מוחל על כבודו, מותר. . ויש מי שאומר שאינו יכול ליתן רשות להשתמש בו. . והעיקר כסברא הראשונה, שהרי וכו'". עכ"ל. (וזהו בנוסף לכמה הכרעות בסימן זה מסוג הקודם).

ובהל' נט"י סי' קנ"ט סעיף וא"ו וז"ל: "כל כיסוי שלא תיקנו לקבלה אע"פ שיכול לקבל כשהוא יושב שלא מסומך כגון כיסוי כוסות ודומיהן אין נוטלין מהן ויש מקילין בכל כיסויי הכלים לומר שהם חשובים עשויים לקבלה הואיל ורגילים לפעמים ליתן לתוכם מעט משקה ואפ"ל כיסוי שאינה יכולה לישוב שלא מסומך מפני החדוד שבתחתיתו כגון כיסוי קדרה וכיוצא בה רגילים לפעמים (להזמין) להפכו על פי הקדירה ולתת לתוכו מעט רוטב ולפיכך נוטלין ממנו לידים אם יכול לישוב שלא מסומך אע"פ שלא תיקנו לקבלה כגון שנשבר החידוד מאליו ויש להחמיר כסברא הראשונה."

ובהמשך לזה שם סעיף ח' וז"ל:

". . . קובעים של לבדים אפילו הם קשים כל כך שאין מים זבים מהם מכל מקום אינן עשויים לקבל מים ומכל מקום ע"י הדחק מותר ליטול מהם לפי שעוברי דרכים רגילים לשתות בהם ולכך אינן דומין לגמרי לשק ולקופה שאין רגילות כלל להשתמש בהם למשקין והמשתמש בטלה דעתו אצל כל אדם.

ויש אוסרים אפילו בשעת הדחק הואיל ולא נעשה לקבלה כלל מתחלתן וגם עתה אינן עומדין לכך ואינן דומין לכיסוי הכלים שיכולים לישיב שלא מסומכים שיש מתירין ליטול מהם לפי שרגילים לפעמים ליתן בהם מעט משקין אבל בכובעים אין רגילות כלל אלא בעוברי דרכים בלבד ובטלה דעתם אצל כל אדם (וגם הם אינן מזמינין אותם לכך אלא שותין בהם באקראי על ידי הדחק).

(ולהאוסרין בכיסוי כלים אף על פי שיכולים לישיב שלא מסומכים כל שלא תקנם לקבלה אסור ליטול מכובעים אפילו בשעת הדחק אף לפי סברא ראשונה (וכבר נתבאר שיש לחוש לדבריהם)).

וכבר נת"ל שהל' ציצית הן מהדו"ק ולכן ההכרעות הם מהקודמים, והל' נשיאת כפים ונטילת ידיים הן מהדו"ב כהראשונים, ולכן ההכרעות הן מאדה"ז בעצמו, וכו"ל.

ועד"ז אפשר לראות החילוק בין הל' יו"ט שהוא מהדו"ק, שההכרעות הן מיוסדות על קודמיו (כגון סי' תצ"ח סעיף ב' בסופו. שם סעיפים י"ג וי"ד. סעיף ט"ז. בסי' ת"ק סעיף ג'). סימן תק"א בסופו. ועוד ועוד) לבין הל' פסח שהוא מהדו"ב כהראשונים ובכל זה יש בו הרבה הכרעות מיוסדות על הקודמים (כגון סי' תל"ב סוף סעיף ה', תל"ג סוף סעיף ז', שם סוף סעיף ט', ועוד ועוד), אבל יש בו גם הרבה הכרעות שלו (כגון סי' תל"ג סוף סעיף למ"ד, סי' תל"ו סוף סעיף יו"ד, ועוד ועוד) ויש סעיפים שיש בהם הכרעות של קודמיו והן ושלו כגון בסי' תל"ו סוף סעיף י"ג. ועד"ז הוא החילוק בין מקור ההכרעות בכל שאר ההלכות כמו שיראה הקורא והמעייין בעצמו.

בתוכנן כיצד?

לט. הריני מציע לפני המעיינים את ההצעה והסברא דלהלן, שיש שני אופנים כלליים בתוכן ההכרעה, והם נמצאים בהרבה מקומות: (א) ההכרעה וקביעת ההלכה הוא, שהעיקר כסברא פלונית, ומ"מ יש להחמיר גם כסברא השני'. (ב) מאחר שיש ב' דיעות, לכן הרי בדאורייתא יש להחמיר ובדרבנן (בד"ס) יש להקל¹⁶. (וזהו רק שני תוכני ההכרעה הכלליים, אבל פשוט שבפרטיהם יש כמה אופנים, הכל לפי הענין ופרטי המעשה).

וכמדומה שתוכן ההכרעות הוא בהתאם למקורן: כאשר עיקר ויסוד ההכרעה לקוח מפוסקים שקדמוהו – הרי הוא כותב פסק הלכה מוחלט, כגון שהעיקר הוא כסברא פלונית, אלא שמ"מ יש להחמיר (וכיו"ב) גם כסברא האחרת (ושני הדברים הללו, הן שהעיקר כסברא פלונית, והן שמ"מ וכו' – כבר נקבעו ונכתבו ע"י הפוסקים שקדמוהו); ואילו כאשר הפוסקים שקדמו לאדה"ז לא כתבו הכרעה, הרי אדה"ז אינו מכריע ביניהם, אלא הוא נוהג, כמ"ש בעצמו בכמה מקומות, לפי כללי ההוראה, שבכללות זהו שבדאורייתא הלך אחר המחמיר ובדרבנן – אחר המיקל (ושוב גם בזה יש כמה וכמה פרטים ואופנים כגון הפסד מרובה וכיו"ב).

וענין זה שאדה"ז נמנע מלהכריע, הוא לא רק בין הראשונים, אלא אפילו בנוגע להאחרונים, שכאשר יש סברות של שני אחרונים, כגון הפר"ח והט"ז, ואין בענין זה ראיות ברורות, באופן שזהו מחלוקת בסברא בין שני אחרונים, אין אדה"ז מכריע ביניהם, ומאחר

16 והחילוק בין שני אופני הכרעות אלו הוא גם במהותן, שההכרעה באופן הא' הוא בעצם, שהלכה כדיעה פלונית, כ"חפצא" של ההלכה, ואילו ההכרעה באופן הב' היא רק לענין הנהגת האדם, שעליו להתנהג כדיעה פלונית, "אברא".

ששתי הסברות עומדות לפנינו ושתייהן שוות בקומתן – הרי יש לנהוג לפי כללי ההוראה. ויש עוד אופן בזה, והוא שיש לנהוג כשתי הדיעות.

ונמצא שאדה"ז הרי במקום גדולתו, דרב גוברי' ביותר וביותר, ואינו נרתע לדחות מהלכה אפילו במהדו"ק דברי המג"א, מ"מ שם אתה מוצא ענוותנותו, שכשאינן טעם לדחות הדברים, אין אדה"ז משתמש בסברת עצמו להכריע בין סברותיהם של האחרונים¹⁷.
(והטעם אולי יש לומר שזהו מפני שסברת אדם גדול¹⁸, היא בבחינת תורה, ויש לזוהר מלדחותה)¹⁹.

ולדוגמא בחק יעקב בהל' פסח שלפעמים דוחה אדה"ז את דבריו לגמרי (ולא רק כאשר הח"י חולק על המג"א), וכגון בסימן תל"ח קו"א סק"א וז"ל: "עיין בחק יעקב . . ומ"ש . . דכך מצא בגמרא כו' ואדרבא מהגמרא יש לדקדק להיפך וכו' ומה שחילק הח"י בדברים המבוידים מן הלב כו' כל הרואה בגמרא יבין שאינו כן וכו' ומה שכתב עוד . . זה אינו וכו'". (מה שאדה"ז מסיים שם "ובפרט שכן דעת המג"א" – הוא רק בנוגע לפרט האחרון. ע"ש). ובסי' תמ"ג קו"א ס"ק ב'. ועוד.

אבל במקומות אחרים שאין סתירה לדבריו, מביא אדה"ז את דבריו הלכה למעשה, וכגון בסי' תע"ג סעיף כ"ו. ע"ש. ויש גם מקומות שאדה"ז פוסק כח"י נגד המג"א וכגון בסי' תל"ג קו"א ס"ק א'.

והנה כמה דוגמאות מיורה דעה מפסקים כאלו, בדאורייתא להחמיר וכו'.

בסי' כ"ג ברמ"א: "והמנהג פשוט במדינות אלו להטריף כל שהי' אפילו משהו בין בעוף בין בבהמה". וכתב אדה"ז בה"פנים" בס"ק י"א: "והט"ז . . כתב . . אם לא הגבי' הסכין אפילו משהו . . כשר אף לדין . . אבל הש"ך . . ולא ס"ל לחלק בין הגבי' הסכין ולא הגביהו. ולענין הלכה בדברי סופרים הלך אחר המיקל וכל שכן בדברי שאינו אלא מנהג. וכן בספק שהי' משהו אין להחמיר כלל (שמלה חדשה). ובספק שהי' כדי שחיטת רוב הסימנים . . יש להקל בהפסד מרובה משום ספק ספיקא דשמא וכו' שמא הלכה . . כדעת הרי"ף והרמב"ם. אבל שלא בהפסד מרובה אין להקל. משום דלרש"י וסייעתו [יש מקום לומר שהוא אסור. המעתיק] וכו' וכו'". ראה שם המשך הדברים.

ובסי' קפ"ז בה"פנים" ס"ק י"ג בסופו: "כן דעת האמונת שמואל, וכן דעת הב"ח וט"ז. ויש לסמוך עליהם באיסור וסתות דרבנן וכו' אבל לענין . . אין להקל באיסור כרת נגד רמ"א וש"ך". ע"ש.

17 ואולי י"ל שזהו ע"ד האיסור לטתור ולהכריע דברי אביו (טושו"ע יו"ד סי' ר"מ סעיף ב') ורבו (שם סי' רמ"ב סט"ז), ושקו"ט בנו"כ שם (ועוד) לפי"ז איך חלקו כמה חכמים (מתחיל מזמן התנאים) על אבותיהם ורבותיהם והכריעו דבריהם. (ובפרט שהתורה העידה (בקידושין דף ל' רע"ב) שאב ובנו, רב ותלמידו, העוסקים בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה לזה, וכפי' רש"י שם "מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה". ואכמ"ל בזה).

ומה שמתברר בזה (לפי המתבאר והמוכר בנו"כ שם) שהאיסור הוא רק כשהוא חולק או מכריע מסברת עצמו. אבל מותר לבן או לתלמיד לחלוק או להכריע על דבריהם על פי הוכחות. ואכמ"ל בזה.

18 ראה מר"ק דף ט"ז ע"ב. גיטין דף ר' ע"ב. ועוד.

19 וראה היום יום (ו' שבט) "אאמור" (הרש"ב) כותב ששמע בשם רבינו הזקן, שכל המחברים עד הט"ז והש"ך, והם בכלל, עשו החיבורים שלהם ברוח הקודש, וענין רוח הקודש איתא ב"קרבן העדה" סוף פ"ג דשקלים שזהו שמגלים לו רזי תורה, שזהו מבחי' העלם דחכמה".
יודעים דברי האורים ותומים בענין זה בקונטרס 'תקפו כהן' בתחילתו.

ולפי כל זה יש לשער שכל הסוגריים שבהל' שבת עירובין ופסח שתוכנן פסק הלכה בסגנון זה, הן הוספות שכתב אדה"ז לאחר זמן (ולא מחיקות או ספיקות).

והנה לכאורה כל הרעיון הלזה, שאדה"ז מצד אחד נמנע מלהכריע בין הפוסקים ומצד השני אינו נמנע מלחלוק עליהם – נסתר לגמרי ממ"ש הבנים הרבנים שאדה"ז (במהדו"ק) "לא הפריז על המידה לחלוק עליהם רק להכריע ביניהם בראיות צודקות, יתנו עידיהן ויגידו כו".

אבל לאחרי העיון נראה שכוונת הבנים הרבנים אינה כפי שאפשר להבין בהשקפה ראשונה. אלא כל עיקר כוונתם היא לבאר ולהדגיש את החילוק בין מהדו"ק למהדו"ב, שבמהדו"ק לא חלק עליהם, היינו על **כללות** פסק האחרונים, היינו הפסק העולה מכל דבריהם של השו"ע והרמ"א וט"ז ומג"א וכו', גם כשיש להם סתירות מהראשונים אלא רק הכריע ביניהם בעצמם, והוא הסוג הא' של ההכרעות הנ"ל (אבל ברור שמצוי הרבה שאדה"ז חולק על אחרון פלוני ודוחה דבריו לגמרי, וכנ"ל). ואילו במהדו"ב אנו מוצאים שאדה"ז פוסק כהראשונים נגד כללות האחרונים – השו"ע וכו'.